

A BIZTOSÍTÁSI PIAC A KORONAVÍRUS- JÁRVÁNY TÜKRÉBEN*

A koronavírus járvány okozta gazdasági sokk heterogén módon érintette a különféle szektorokat. Jelen tanulmány célja a biztosítási szektorra gyakorolt hatások áttekintése, különös tekintettel a hazai lakossági piac helyzetére. Nemzetközi tapasztalatok alapján a járvány negatívan hatott a biztosítási szektor teljesítményére, ezzel szemben a hazai piac megtartotta növekedési pályáját, a legfontosabb alágazatokban a díjbevételek a kárkifizetések megugrása nélkül növekedtek. Ebben a szektor segítségére lehetett a korábbi években kezdett digitalizációra való felkészülés, az alágazatok növekedési potenciálja (alacsonyabb lefedettsége) és a kormányzat egyes családtámogató döntései is.

BEVEZETÉS

A biztosítás intézménye lehetőséget ad a lakosságot és a vállalatokat érintő kockázatok kezelésére, ezen keresztül pedig szorosan összefügg a gazdaság egyéb területeivel. A koronavírus-járvány egy olyan külső sokkot jelentett a gazdaság számára, amelyet lényegében nem lehetett előre látni, viszont hatásai és következményei hosszú távon megmaradnak.

Mivel szakértők valószínűsítik, hogy a jövőben többször alakulhatnak ki hasonló járványok (*Daszak és szerzőtársai [2020]*), ezért különösen érdekes megvizsgálni, hogy mi történt a biztosítási szektorban a koronavírus-járvány kezdete óta. Egy biztosítás megkötése ugyanis egy előre tekintő döntés, a szektor profitabilitását, árazását, ezen keresztül pedig a megkötött biztosítások számát is befolyásolhatja, ha hasonló járványok miatt változnak az egyes káresemények bekövetkezési kockázatai vagy a biztosításokra vonatkozó kereslet. Ha a fogyasztók figyelembe veszik a káresemények bekövetkezési valószínűségeinek változását, a vállalkozások számára új alágazatok kerülhetnek előtérbe, más biztosítási típusok lehetnek üzletileg kifizetődőbbek. Ez a korábban nagyobb arányban piaci alapon működő alágazatok üzleti fenntarthatóságát megváltoztathatja, végső soron egyes alágazatokban a szabályozás és az állam szerepét is átsúlyozhatja a piaci alapon működő konstrukciók mellett.

A járvány komolyra fordulásával nagyon megnövekedett a bizonytalanság a piacokon. A különféle előrejelzések széles spektrumokon szóródtak, bár lényegében minden forgatókönyv gazdasági visszaesést vetített elő Magyarországon és nem-

* Köszönöm *Berezvai Zombornak* és *Valentiny Pálnak* a tanulmányhoz fűzött megjegyzéseiket és tanácsaikat.

zetközi szintéren egyaránt. Másfél évvel a járvány kezdete után, a gazdasági helyzet normalizálódásával azonban már megfigyelhető, hogy a recesszió melyik szektort mennyire érintette súlyosan.

A koronavírus-járvány hatását a pénzügyi piacokra már többen vizsgálták, ám a biztosítási szektorra vonatkozó hatásokat viszonylag kevesen elemezték eddig. *Narayan* [2021] amellet érvel, hogy a pénzügyi piacokon könnyen elérhető adatok ellenére nem csak a tőzsdéhez kapcsolódó témákat kellene a járvány kapcsán kutatni, hiszen a megalapozott közpolitikai tervezés érdekében más területek is fontosak.

Bár a nemzetközi tapasztalatok szerint a bizonytalanság hirtelen növekedésével a biztosítási szektort negatívan érintette a recesszió, a magyar biztosítási szektor megtartotta növekedési pályáját. A díjbevételek a kárkifizetések tartós emelkedése nélkül növekedtek a jelentősebb ágazatokban. Ebben szerepet játszhatott a szektor digitalizációra való felkészültsége, a piac nem telített lefedettségéből eredő növekedési képesség, és a kapcsolódó piacokon zajló folyamatok, amelyek közvetetten a biztosításra is hatottak.

A tanulmány felépítése a következő. Először bemutatjuk a biztosítási szektort, annak főbb ágait és működését. Majd az eddig publikált nemzetközi tapasztalatok alapján a biztosítási szektor teljesítményét foglaljuk össze a koronavírus-járvány okozta sokk tükrében. Ezt követően a magyar piac teljesítményét elemezzük nyilvánosan elérhető adatok alapján. Végül összegzésként a nemzetközi tapasztalatok tükrében is értelmezzük a magyar biztosítási szektor teljesítményét.

A BIZTOSÍTÁSI SZEKTOR

A biztosítás alapvetően kockázatok kezelésére szakosodott szolgáltatás. A biztosítási tevékenység biztosítási szerződésen alapuló kötelezettségvállalás, amely során a tevékenységet végző egy jövőben valamilyen kockázattal bekövetkező eseménytől függően egy előre meghatározott összeg kifizetésére vagy egyéb szolgáltatásra vállal kötelezettséget, amelyért a szerződő biztosítási díjat fizet (*MNB* [2021b]). A díj a biztosítás típusától függően lehet egyszeri vagy rendszeres. A biztosítónak – hogy az átvállalt kockázatokat fedezze – biztosítási tartalékot kell képeznie.

Az üzleti modell elméletben akkor működik, ha a biztosított káresemények egymástól elkülönülve, közel függetlenül következnek be, és a biztosító így szét tudja teríteni a vállalt kockázatot. Az így szétterített kockázat volatilitása kisebb, mint az egyéni kockázatoké, és a károk a biztosítási tartalékból fedezhetők.

A biztosítási szerződések fajtái az azonos vagy hasonló kockázatok szerint rendeződnek csoportokba. Két ágra osztható a szektor: életági (*life*) és nem életági (*non-life*) biztosításokra, amelyek a kockázatok szerint ágazatokra, alágazatokra (termékcsoportokra) oszthatók. Az életágon belül van minden életbiztosítási és azt kiegészítő tevékenység ágazata, az életjáradék, a baleseti halállal és rokkantsággal összefüggő biztosítások (*KSH* [2021]). A nem életág tartalmaz minden mást, bele-

értve például a baleset, betegség, járművek, szállítmányozás, tűz- és elemi kár, egyéb vagyoni kár, hitel- és felelősségbiztosítási ágazatokat.

Az életági biztosításokon belül külön kategóriát képeznek a befektetési egységhez kötött (*unit-linked*) biztosítások. Az ilyen szerződésekben a biztosító a szerződés alapján képzett biztosítástechnikai tartalékot elkülönülten kezeli, önálló befektetési politikával rendelkező eszközalapba fekteti, így lejáratkor a kifizetés mértékét elsősorban ezen alapok hozama határozza meg. Az ilyen konstrukciók az életbiztosítások szolgáltatásait ötvözik a befektetési alapok által kínált lehetőségekkel (*MNB [2021b]*), ám kockázatosabbak, az is előfordulhat, hogy lejáratig csökken a befektetés értéke, ha a befektetések nem hozzák a tőlük elvárt hozamot. A befektetési egységhez kötött életbiztosítások a könyvelés során külön helyet foglalnak el, és a biztosítók pénzügyi jelentéseiben is elkülönülten jelennek meg.

Bár a pénzügyi jelentésekben szereplő ágazatok a kockázatok típusai szerint vannak osztályozva, a biztosítási termékek élethelyzetek szerint csoportosulnak, így egy-egy megvásárolható termék többféle ágazatba tartozó kockázatot fedezhet. Például egy tipikus otthonbiztosítási termék, bár főleg a tűz- és elemi kár biztosítására koncentrálnak, magában foglalhat lopás elleni és felelősségbiztosítást is, valamint egyéb kiegészítő biztosításokat. Ez a pénzügyi jelentésekben már szétszálazva jelenik meg, tehát a díjbevételek és a kárkifizetések a kockázatok csoportjai szerint vannak szétszálazva.

A természeti katasztrófák, például árvíz, földcsuszamlás biztosítása üzletileg kevésbé érheti meg, hiszen ezek időben és földrajzilag koncentráltan következnek be, így a kockázatok ügyfelek közötti szétterítése nem feltétlenül oldható meg. Országoként változó, hogy piaci úton lehet-e rájuk biztosítást kötni, vagy állami szerepvállalás is szükséges. Az ilyen, jellemzően magas kárral járó események például az Egyesült Államokban nem részei a hagyományos otthonbiztosításoknak. A magas kockázatú területeken fekvő ingatlanokra felvett, állam által támogatott jelzáloghitel mellé viszont kötelező árvízbiztosítási szerződést kötni, amit egy állam által üzemeltetett és pénzügyileg kiegészített program kínál (*National Flood Insurance Program, NFIP*). Ezzel szemben Európában vegyes a helyzet (*Bouwer és Huitema [2007]*), van olyan ország, ahol például az alap tűz- és elemi kár biztosítások részét kell, hogy képezze az árvíz- és vízkárbiztosítás is. Ekkor a kevésbé kockázatos területek keresztfinanszírozzák a kockázatosabb területeket, de vannak olyan országok is, ahol külön szerződést kell kötni a magas kárral járó, alacsony kockázatú természeti károokra. *Bouwer–Huitema [2007]* kutatása szerint a piaci biztosításokban erősebben megjelenik a kockázatkerülő magatartásra való ösztönzés az árazáson keresztül. Egyes országokban azonban a magas kockázatú területek aránya miatt továbbra is állami szerepvállalásra van szükség az árvízbiztosítási rendszer működtetésére és a kockázatkerülés, -csökkentés ösztönzésére.

A klímaváltozás felerősítheti a természeti katasztrófák bekövetkezési valószínűségét és az általuk okozott károk nagyságát. A szakmai közösség már régóta készül erre, a növekvő kárösszegek kimutatása mellett a biztosítók és a kormányzatok erő-

feszítéseket tettek, hogy kezeljék a várható változásokat (*Botzen* [2013], *Pandurics–Szalai* [2017]). Az Európai Bizottság felmérte, hogy várhatóan mely országok viselik nagyobb pénzügyi teherrel a természeti és ember okozta katasztrófákkal járó károkat (*Maccaferri és szerzőtársai* [2012]). Az ilyen nagyobb terhek ugyanis egyensúlytalanságot jelentenek a közösségre nézve, amit nagyobb piaci lefedettségre és nagyobb arányú biztosítási tartalékra ösztönző javaslatokkal kívántak orvosolni. Nemzetközi szervezetek is ajánlásokat fogalmaztak meg (*OECD* [2017]), felismerve a kockázatot, hogy a klímaváltozás felerősítheti és gyakoribbá teheti az extrém természeti eseményeket.

A biztosítási szektor teljesítménye többféle mérőszámmal jellemezhető. A pénzügyi beszámolók, eredménykimutatások alapján a legfontosabb mérőszámok meghatározhatók és megismerhetők. A díjbevételek és a kárkifizetések közvetlenebb képet mutatnak a piaci folyamatokról, a biztosítástechnikai eredmény pedig megmutatja a biztosítási tevékenységhez szorosan kötődő tevékenységek eredményét. A cégek (adózás előtti) eredménye már nem választható el élet- és nem életáganként. Azon cégek esetében, amelyek részvényei megtalálhatók a tőzsdén, a befektetők teljesítményre vonatkozó várakozásai a részvényárak vizsgálatával is elemezhetőek.

A BIZTOSÍTÁSI SZEKTOR A COVID-19 JÁRVÁNY IDEJÉN

A koronavírus-járvány nagy mértékben növelte a globális bizonytalanságot. A globális bizonytalansági index (*World Uncertainty Index – Ahir és szerzőtársai* [2018]) 2020 első negyedévében érte el történelmi csúcspontját, miután az Egyesült Államok és Kína közötti kereskedelmi feszültségek, illetve a brexit miatt eleve is magas értéket vett fel az azt megelőző időszakokban. 2020 második felétől azonban csökkent a globális bizonytalanság (*Ahir és szerzőtársai* [2021]), a mutató visszatért a hosszú távú átlagához, mivel a vírusra adott különböző üzleti és kormányzati válaszok kiszámíthatóbb környezetet teremtettek. Különbségek azonban így is előfordulnak, a fejlett országokban nagyobb mértékű a bizonytalanság csökkenése, mint a fejlődő országokban.

A koronavírus-járvány olyan sokkot okozott a pénzügyi (*Miescu–Rossi* [2021]) és azon belül a biztosítási szektoron belül is, amire nem készült fel a szakmai közösség. Így különösen érdekes megvizsgálni, hogy miként alakult a szektor helyzete a járvány kezdete óta. A pénzügyi világra gyakorolt sokk a biztosítók befektetéseit is érintette, aminek közvetlen hatása volt a tőkekövetelményeknek való megfelelésre. Az illetékes hatóságok és szervezetek aktív párbeszédet¹ folytattak annak érdekében, hogy a kialakult helyzet ne vezessen likviditási problémákhoz, (ahogy a tanácsadó cégek, például *Ceske és szerzőtársai* [2020] is figyelmeztettek) és fennmaradjon a biztosítókkal és felügyelő szerveikkel szembeni bizalom.

¹ Összefoglalóért lásd *Sugimoto–Windsor* [2020].

Elméleti alapon a bevételek és profitabilitás szempontjából többirányú hatások is valószínűsíthetők. Egyrészt, a halálozások, a lebetegedések, a munkahelyek elvesztése okozhattak magasabb kárkifizetéseket az élet- és egészségbiztosítások területein. A hirtelen nehéz helyzetbe került háztartások pedig akár a biztosítási díjon is spórolhattak, szerződések felmondásával a vállalatokhoz beérkező díjak csökkenhettek.

Másrészt, ezzel párhuzamosan nőhetett is a kereslet a biztosítási termékek iránt, ami magasabb árakat, nagyobb várható bevételeket tehetett lehetővé. Az időszakosan leállt, otthoni munkavégzésre átállt gazdaságban a kevesebb közúti baleset pedig kisebb mértékű kárkifizetést eredményezhetett.

A járvány kezdeti fázisában már megállapítható volt, hogy más vírusos betegségekhez, szezonális influenzához képest a SARS-CoV-2 vírus okozta Covid-19 betegség fertőzőbb (*Billah és szerzőtársai* [2020]), és bár sokan tünetmentesen gyógyulnak ki belőle, a súlyos esetek is gyakoriak, magas a halálozási rátája (*Pormohammad és szerzőtársai* [2021]), ami veszélyezteti az általános orvosi ellátás szokásos menetét. A kórházak túltelítettségének elkerülése és a járvány terjedésének megfékezése érdekében a kormányok különböző szigorúságú lezárásokat és korlátozásokat vezettek, és vezetnek be az újabb hullámok során,² amellyel viszont a szokásos üzletmenet szenvedett és szenved károkat számos szektoron belül. Ez olyan kockázatokat jelent, amelyeket a korábbi biztosítási konstrukciók nem fedtek le egyértelműen, a biztosítási szektornak tehát új válaszokat kell találnia a felmerült igényekre.

Életágon a társadalmi és szakmai figyelem az életbiztosításokra koncentrálódott, ahol bizonyos munkakörök és a magasabb életkor nagyobb kockázatot jelentettek, mint korábban. Ez ösztönözhetette a biztosítókat, hogy ezekben a munkakörökben és életkor kohorszokban emeljék a biztosítás díját, vagy ne szolgáltatassanak piaci alapú biztosítást. *Harris és szerzőtársai* [2021] amerikai adatokra támaszkodva úgy találta, a megnövekedett kockázat ellenére általában nem emeltek árat a biztosítók, ám a legidősebbek és a rossz egészségi állapotú dohányzó idősök kevesebb vagy drágább ajánlat közül választhattak a koronavírus-járvány hatására,³ ha új életbiztosítást akartak kötni. Szorosan kapcsolódnak a témakörhöz a nem életági betegségbiztosítások is, amelyek a súlyosabb megbetegedések kórházi kezelési költségeinél játszanak például fontos szerepet. A biztosítóknak állami ellátórendszerekkel is együttműködve (*Frederick–Karl* [2021]) pontosítani kellett, mit fedeznek az érvényben lévő szerződések. Az ausztrál versenyhatóság engedélyezett biztosítók közti koordinációt (*ACCC* [2020]) annak érdekében, hogy az egészségügyben és elengedhetetlen infrastruktúrában dolgozók (*frontline workers*) ne essenek ki az biztosítási szerződések hatálya alól a magasabb fertőződési valószínűség ellenére sem.

² *Hale és szerzőtársai* [2021] kilenc szempont alapján állít össze egy indexet, amely a naponta hatályos intézkedések szigorúságát mutatja 0–100 skálán országonként 2020. január 1. óta folyamatosan.

³ Ezeket a magas kockázatú csoportokat általában sem fedik le a piaci életbiztosítások ajánlatai.

Nem életágon a legfontosabb érintett termékkörök az akadályozott üzleti tevékenységekből származtak. A fokozott biztonsági előírások, karanténkötelezettségek miatt kisebb kapacitással üzemelt és lassult az áruszállítás, több szektor ellátásilánczavarokkal szembesült. Ez különösen erősen sújtotta a szállítmányozást (ZIG [2020]), a kapcsolódó biztosításokat. Az üzletfolytonossági biztosításoknál újszerű probléma volt, hogy a legtöbb szerződés a fizikai károk által okozott veszteségeket fedezte (például ha tűzkár miatt nem lehet biztonságosan kinyitni egy üzletet), a biztosítások azonban nem foglalták magukban a pandémia miatti kötelező leállásokkal járó bevételkiesést. Néhány szektor újraindulását gátolta, hogy kockázatkerülésből egy időszakban a biztosítók a járvány miatt kizáró klauzulákat adtak hozzá szerződéseikhez, ezzel a szektor reputációja is romlott (OECD [2021]). A nagyobb rendezvények biztosításában viszont elterjedtebb gyakorlat volt a szerződésekben fedezni a járványok miatt elmaradó eseményeket, ami nagyobb váratlan kitettséget jelentett a biztosítóknak a járvány kezdetén (KPMG [2020]).

A jelen tanulmány írásáig megjelent tudományos cikkek nagy része a világjárvány első hullámainak időszakát vizsgálta a különböző országokban. Ezekben a tanulmányokban egyértelműen negatív a koronavírus-járvány hatása a biztosítási szektorra. *Babuna és szerzőtársai* [2020] megmutatta, hogy Ghána biztosítási piacán csökkenő profitok és meredeken növekvő kárkifizetések voltak jellemzők 2020 márciusa és júniusa között élet- és nem életágban egyaránt, amelyek közül az utazási, a mezőgazdasági és az olajbiztosításokra vonatkozó sokkot emelték ki a szerzők. Korábbi járványok⁴ tapasztalatai alapján a gazdasági recesszióból való normalizálódást 2021 elejére jósolták, bár ekkor még nem jelentek meg az újabb variánsok, amelyek a világjárvány időszakát kitölték. *Farooq és szerzőtársai* [2021] nyolc ország biztosítóinak részvényhozamait vizsgálva arra jutott, hogy a járvány kezdete negatívan érintette a biztosítókat, és a fejlődő országokban erősebb volt ez a negatív hatás. A befektetők várakozásaiban nagyobb súlyt kapott tehát a természeti katasztrófák idején is tapasztalható várhatóan megnövekedett kárkifizetések kockázata. Negyedéves adatokat használva a kínai biztosítási szektorban is kimutatható a negatív hatás (*Wang és szerzőtársai* [2020]). Az éves növekedés visszaesett mind a díjbevételeket, mind a profitot vizsgálva. Európai biztosítótársaságok pénzügyi jelentései alapján *Puławska* [2021] egyértelmű negatív hatást megállapítva kimutatta, hogy a 2020-as évben a pandémia rontott a cégek tőke megfelelési (szolvencia) és megtérülési mutatóin.

A koronavírus-járvány az utazási korlátozások, a lezárások és az ezekhez kapcsolódó bizonytalanságok miatt az utasbiztosítások kategóriáját különösen negatívan érintette. A kereskedelmi szálláshelyeken töltött vendégéjszakák száma a járvány

⁴ Azokban az országokban, ahol korábbi vírusos járványok, mint a SARS-CoV- vagy a H1N1- okozta betegségek erősebb sokkot jelentettek a gazdasági életre, mint Európában, lehetőség nyílik ezen korábbi példák felhasználásával is előrejelzéseket adni.

hullámai alatt drasztikusan csökkent⁵ a korábbi évek adataihoz viszonyítva. A bizonytalanságot növelte, hogy az érintett utazási cégek nem egységesen kezelték a lemondásokat, visszatérítéseket, annak ellenére, hogy ehhez 2020 májusában az Európai Bizottság kiadott egy nem kötelező érvényű ajánlást⁶ az alkalmazandó lépésekről. *Tan–Caponecchia* [2021] szerint viszont ez hosszabb távon tudatosabb fogyasztói döntésekhez vezet majd, az utazási biztosítás felértékelődését, a kereslet növekedését vonja majd maga után.

Összességében elmondható, hogy a kutatott országokban a biztosítási szektort negatívan érintette a járvány okozta bizonytalanság és a kárkifizetések megnövekedett szintje. A digitális kapcsolattartás (*Wang és szerzőtársai* [2020]) és a stabilitást elősegítő intézkedések segíthetnek enyhíteni ezeket a hatásokat.

A jövőre vonatkozó megállapításaikban a szakmai szervezetek és tanácsadó cégek kiemelik a járvány innovációra, változásra ösztönző hatását. Egyrészt a hagyományos értékesítési és munkavégzési csatornák egy fontos lökést kaptak a digitalizáció, távoli munkavégzés irányába (*IGLN* [2021], *KPMG* [2020], *PwC* [2020]). Másrészt a fogyasztói igények is változnak, élet- és egészségbiztosítás tekintetében tudatosabbak lehetnek a fogyasztók. A szektor átalakulására továbbá az is hat, hogy a természeti katasztrófákhoz hasonlóan a járvány okozta gazdasági sokkot nem lehet tisztán piaci alapon biztosítani: az embereket és vállalkozásokat ért károk időben egyszerre jelennek meg, és szektorok vagy földrajzi régió szerint sem lehet diverzifikálni. Amellett, hogy a koronavírus-járvány alatt szerzett tapasztalatokon alapulva pontosabb kockázati modelleken dolgoznak a biztosítók, az *OECD* [2021] állami és privát biztosítások hibrid rendszerét javasolja a lehetséges jövőbeli járványok kockázatainak kezelésére.

A MAGYAR BIZTOSÍTÁSI SZEKTOR

A szektor áttekintése

Ebben a részben a Magyar Nemzeti Bank (MNB) által publikált felügyeleti statisztikákra támaszkodva megvizsgáljuk a hazai biztosítási szektor helyzetét. Az MNB által felügyelt biztosítók száma 2016 óta valamelyest csökkent, de 2019 harmadik negyedévével változatlan. Az összesen 22 intézményből öt életbiztosító, kilenc nem életbiztosító, és hat kompozit biztosító. Az MNB egyrészt a magyar számviteli szabályoknak megfelelő bontásban publikál adatokat, másrészt a Szolvencia II irány-

⁵ Az EU-27 országok összesített adatai 2020 áprilisában az előző évhez képest 92 százalékos csökkenést mutattak. A nyári hónapokban újraindult a turizmus 2020-ban és 2021-ben is, de a vírus új hullámai nyomán az őszi–téli hónapok vendégéjszakái meg sem közelítették az előző évek átlagos értékeit (forrás: Eurostat, https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/TOUR_OCC_NIM_custom_1447134/default/table?lang=en)

⁶ A Bizottság (EU) 2020/648 ajánlása (2020. május 13.)

elv⁷ értékelési elvei szerinti bontásban gyűjti és teszi közzé felügyeleti statisztikáit. A Szolvenca II.-ben európai szinten vezettek be egységes tőkekövetelményt és felügyelési szabályrendszert, amelyhez tartozó felügyeleti jelentésben kockázatalapú értékelési elveket alkalmazó adatszolgáltatási rendszer jelenik meg.

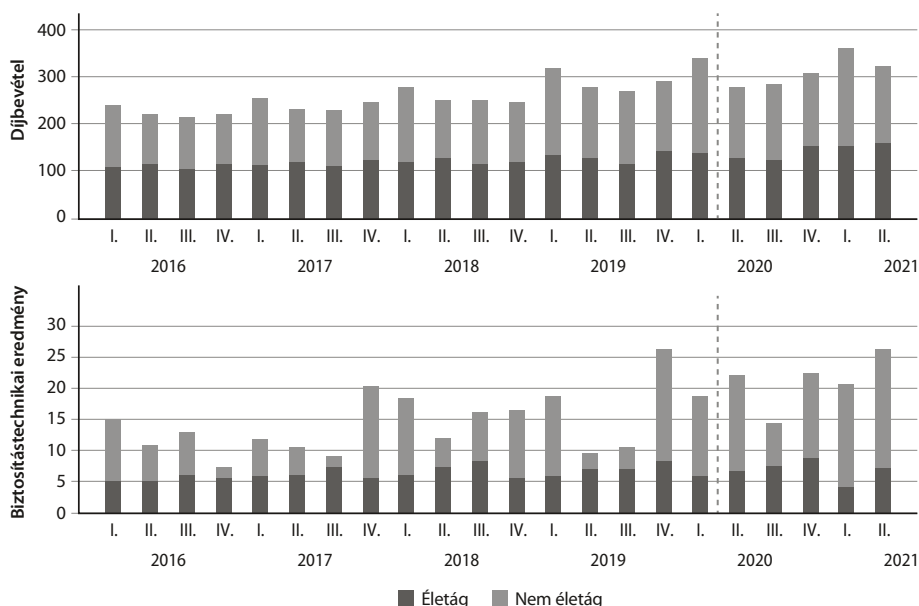
Az MNB 2018-ban adta ki a szektorral kapcsolatos jövőképét bemutató dokumentumát (*Nagy és szerzőtársai* [2018]), amelyben hét szempont szerint írták le a szükséges stratégiai tervet, határozták meg az elérendő célértékeket, hogy a szektor hatékonyan működhessen, és a fejlettebb nyugat-európai piacokhoz felzárkózhasson. A kiadványban megfogalmazott elérendő célértékeket érdemes összevetni a koronavírus-járvány alatt tapasztaltakkal. A pontok az öngondoskodás, a piacméret, a verseny, az értékesítés, a költséghatékonyság, a jövedelmezőség és a tőkefeltöltöttség témáit írják le célváltozókkal.

A koronavírus-járvány első hulláma idején bevezetett korlátozások és a keresleti és kínálati oldali gazdasági zavarok a 2008–2010-es válságnál is súlyosabban érintették a munkaerőpiacot és a cégek árbevételeit (*Köllő–Reizer* [2021]). Ennek ellenére úgy tűnik, a hazai biztosítási szektor egészét nem rázta meg a világiárvány. A negyedéves díjbevételek – a hosszabb távú trendet követve – növekedtek az előző évi adatokhoz viszonyítva a járvány szinte összes eddigi negyedévében,⁸ mind életágon, mind nem életágon (*1. ábra*). Annak ellenére, hogy a halálesetek és a lejárati miatti kárkifizetések és szolgáltatások értékei növekedtek 2020-ban 2019-hez képest, az összes kárkifizetés és szolgáltatás értéke csökkent a szektorban. Ennek megfelelően a biztosítástechnikai eredmény is növekedett a járvány időszaka alatt.

A koronavírus-járvány ellenére sikeres 2020. év a korábbi évek trendjeibe illeszkedik, aminek egyik mozgatórugója lehet a piacméretben rejlő növekedési potenciál. A magyar biztosítási szektor lefedettsége messze van még a teljestől, a lakásbiztosítások 73 százalékos telítettsége nemzetközileg is jó aránynak számít (*Mabisz* [2021]), a többi ágazat lefedettsége viszont jellemzően alacsonyabb. Az MNB 2018-ban publikált jövőképében a GDP-hez mért arányában növekvő piacméretet jelöltek ki optimálisan elérendő célként. A szektor jövedelmezősége magas, a tőkearányos eredménye (ROE) 2017 óta 24 százalék körüli szinten alakult, és a 2020-as érték is 24,3 százalék volt (*MNB* [2021a]), amely a célértéknél (tartósan 10-15 százalék) érdemben magasabb. A szektorszintű tőkefeltöltöttség stabilan a jogszabályi érték kétszerese, 200 százalék felett alakul 2016 óta (*MNB* [2021a]), ami erősítette a szektor stabilitását. A jegybanki ajánlásnak megfelelő elhalasztott osztalékfizetések miatt a 2020-as tőkefeltöltöttség még magasabb, 218 százalék volt.

⁷ A biztosítási és viszontbiztosítási üzleti tevékenység megkezdéséről és gyakorlásáról szóló Európai Parlament és Tanács 2009/138/EK irányelve (2009. november 25.), röviden Szolvenca II. irányelv vagy SII. 2016. január 1-jétől kell alkalmazni valamennyi EU-tagállamban, Magyarországon bevezetése a biztosítási tevékenységről szóló 2014. évi LXXXVIII. törvénnyel történt meg.

⁸ Csökkenés egyedül életágon, 2020. II. negyedévben figyelhető meg, ahol az előző évi időszak érték 98 százaléka volt a díjbevételek.

Megjegyzés: a függőleges szaggatott vonal a koronavírus-járvány kezdetét jelöli.

Forrás: MNB évközi kumulált adatai alapján saját számítás.

1. ÁBRA • A biztosítóintézetek (kivéve kisbiztosító-egyesületek) díjbevétele (felső ábra) és biztosítástechnikai eredménye (alsó ábra) negyedévenként (milliárd forint)

A hazai biztosítási szektorban a koronavírust megelőző években megkezdődött a digitalizáció fejlesztése, ami szintén elősegíthette a járvány hullámainak, a lezárások alatti nehézségek sikeres kezelését. A jövőképpen is fontos az innovatív értékesítési csatornák szerepe,⁹ továbbá a jegybank 2015-ben ajánlást is közzétett a biztosítási termékeket szerepeltető elektronikus felületekről.¹⁰ Így már a világjárvány előtti évekre is széleskörűen elérhetőek voltak a kisebb biztosítók felületein is az online vagy a telefonos szerződési feltételek a kötelező gépjármű-biztosításokon túl utas- vagy lakásbiztosításokhoz is. A háttérfolyamatok szinte teljes mértékben digitalizáltak voltak a járvány előtt (*Mabisz* [2021]), ami segítette a távoli munkavégzésre átállást a cégeknél. A biztosítók tehát korábban bevezetett eszközökre (modern *contact center* szolgáltatások, automata telefonos kezelőrendszerek, elektronikus dokumentumkezelés) (*Deloitte* [2020b]) helyezték át a lezárások idején a hangsúlyt, nem kellett megszakítaniuk üzletmenetüket.

⁹ Innovatív csatornának tekintik a bankbiztosítást, a direkt értékesítést, az online közvetítést. Szemben a hagyományos, ügynöki csatornákkal, mint például a függő ügynök, a többes ügynök, az alkuszt (személyesen). (*Nagy és szerzőtársai* [2018]).

¹⁰ A Magyar Nemzeti Bank 5/2015. (V. 05.) számú ajánlása a biztosítási termékek bemutatását, összehasonlítását szolgáló és a biztosításközvetítés során használt elektronikus felületekről.

A verseny alakulása

A jövőképből értékelt egyik szempont a versengő piac helyzete, amit koncentrációs mutatókkal illusztrálnak. A biztosítási szektorban a verseny szintje enyhén erősödött az elmúlt évtizedben, ám a jelenlegi piaci koncentráció még mindig magasabb a 2018-ban kitűzött célértéknél: a teljes szektorban a TOP5 vállalat részesedése (CR5) 55 százalék alatti értéken lenne hosszú távon optimális, a Herfindahl–Hirschman-index (HHI) pedig valamivel az alacsony koncentrációjú 1000 alatti értéken lenne kívánatos. Bár korábban, 2005 és 2015 között csökkent a szektorban a koncentráció, ez a tendencia megállt. Éves szinten, bruttó díjbevétel alapján (MNB [2021a]) a CR5 mutató 60 százalékot, a HHI 1000 alatti, de a célpályán kijelölnél magasabb értéket mutatott 2020-ban is.

A 2016 óta elérhető negyedéves adatok¹¹ alapján nem látszik, hogy a koronavírus-járvány okozott volna változást, megtorpanást a versenyviszonyok alakulásában. A CR5 mutató életágban a Szolvencia II.-tartalékok alapján számolva lényegében stagnált 61 százalékos értéken, nem életágban pedig a díjbevételek alapján 70 százalék körül ingadozott már 2016 óta. Az intézményi összeolvadások sem okoztak jelentős változást a hazai biztosítási szektorban ebben az időszakban. A korábbi években kisebb vagy közepes szereplők egyesültek, de ez nem befolyásolta érdemben a koncentrációs mutatók alakulását, 2020-ban pedig semmilyen szerkezeti változás nem következett be a szektorban.

Az élet- és nem életágakban ugyanakkor bruttó díjbevételek szerint egymással ellentétes irányú változások figyelhetők meg. A bruttó díjbevételek alapján számított részesedések szerinti HHI az életágban már 2008 óta 1000 alatti, alacsony koncentrációt jelentő értéket vett fel (Nagy és szerzőtársai [2018]), amely azonban növekedett az elmúlt években, és 1100 körüli értéket mutatott 2020-ban. Nem életágban viszont magasabbról indult, és folyamatosan csökkent, 2020-ban alig 1200 feletti értéket felvéve (MNB [2021a]). Ezek az 1000 feletti értékek az MNB értelmezése szerint mérsékelt koncentrációt jelentenek.¹² A nem életágban az évek során csökkenő HHI trendjét főként a legnagyobb súlyú ágazat, a kötelező gépjármű-felelősségbiztosítási piac digitalizációja, a váltás könnyebbé válása és a fogyasztók árérzékenysége vezérelte.

¹¹ MNB, Felügyeleti statisztikák, Biztosítási idősorok, <https://www.mnb.hu/felugyelet/idosorok/iii-biztositasi-piaci-szervezetek/biztositoi-idosorok>.

¹² Ez összhangban van az Európai Bizottság iránymutatásával (Tanács [2004]), de magasabban van a küszöb az Egyesült Államokban, ahol 1500-as HHI szint alatt tekintenek alacsony koncentrátságnak egy piacot (DoJ [2015]).

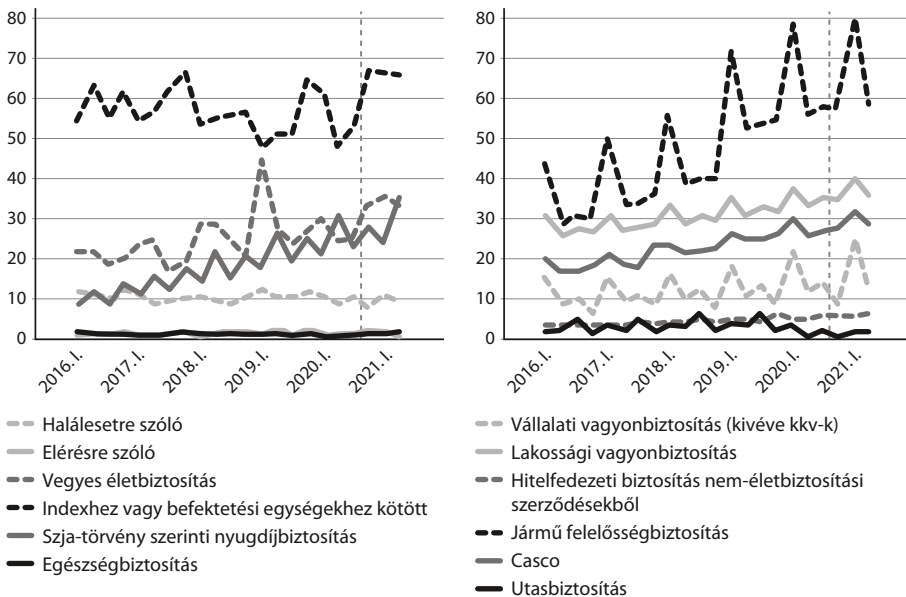
Lakossági termékcsoportok

Az életági ágazatok közül (2. ábra) az indexhez vagy befektetési egységhez kötött (*unit-linked*) életbiztosítás a legjelentősebb ágazat, ennek díjbevétele közel kétszerese a többi fontos termékcsoportnak. A befektetési egységhez kötött életbiztosítási ágazat díjbevételei 2020 II. negyedévéét követően a korábbi években is jellemző volatilitás mellett a járvány előtti szintnél is magasabb értékeket mutattak.

Fontos kategóriák még a vegyes életbiztosítás (időtartam lejártá vagy azelőtt bekövetkező halál esetén fizet) és a nyugdíjbiztosítás, amelyek a szezonálitástól eltekintve töretlenül növekvő díjbevételeket produkáltak a járvány alatt is. Ezek mellett kisebb jelentőségűek a csoportos és egyéb életbiztosítások, amelyeknél szintén nem figyelhető meg jelentős visszaesés a járvánnyal érintett negyedévekben a korábbiakhoz képest.

A nem életági díjbevételek első negyedévi kiugró értékeit főleg a kötelező gépjármű-felelősségbiztosítás szokásos egyszeri díjai okozzák, amikhez hozzájárulnak a lakossági és vállalati vagyonbiztosítások és a Casco első negyedéves adatai (2. ábra).

A legtöbb nem életágon belüli kategórián nem látszik a koronavírus-járvány hatása, ám az utasbiztosítások feltűnően csökkentek, elmaradtak 2020-ban és 2021-ben a díjbevételek szokásos nyári pozitív kiugrásai, feltehetően az utazási korlátozások

Megjegyzés: A függőleges szaggatott vonal a koronavírus-járvány kezdetét jelöli.

Forrás: MNB.

2. ÁBRA • Egyes életági (bal oldal) és nem életági (jobb oldal) termékek, termékcsoportok díjbevételeinek alakulása (milliárd forint)

által okozott nehézségek miatt. Az utasbiztosítások díjbevételei 2021. II. negyed-évére sem tértek vissza szokásos szintjükhez. Az utasbiztosításokban domináns egyszeri díjas szerződések darabszáma¹³ a 2016–2019 közötti átlagos 14 százalékos éves növekedés helyett 2020-ban 68 százalékkal visszaesett. A KSH adatai szerint a kereskedelmi szálláshelyek vendégforgalmában – mind a belföldi, mind a külföldi vendégek esetében – a lezárások kezdetétől, azaz 2020 márciusától figyelhető meg a drasztikus csökkenés. Erre a helyzetre a biztosítótársaságok a feltételeknek az ügyfelek számára előnyös változtatásával reagáltak (*Mabisz* [2021]), ami elősegítheti, hogy korábban utasbiztosítást nem kötők is megfontolják ezt a szolgáltatást jövőbeni utazásaik során. *Kelemen–Németh* [2020] összefoglalója alapján ilyen változtatás például a földrajzi területek kibővítése,¹⁴ az olyan konstrukciók szélesebb köre, amelyek a járványügyi intézkedések miatt azonnali hazautazás költségeit vagy a külföldi karanténintézkedések többletköltségeit fedezik, vagy az olyan biztosítások, amelyek a fertőzés esetén a megbetegedés vagy hatósági karantén miatt felmerülő szállás költségeit fedezik.

A csökkenés óta bár javult az adat, az EU átlagos adataihoz hasonlóan még szintén nem érte el a korábbi évek átlagát, azaz – bár az utazók számára az ösztönző valószínűleg meglenne egy kiterjedtebb utazási biztosítás kötésére a jobb feltételek, illetve a hangsúlyosabbá vált megbetegedési kockázatok miatt – kevesebben utaznak ahhoz, hogy az alágazat a járvány kezdete óta tartó visszaesése megforduljon.

Otthonbiztosítások

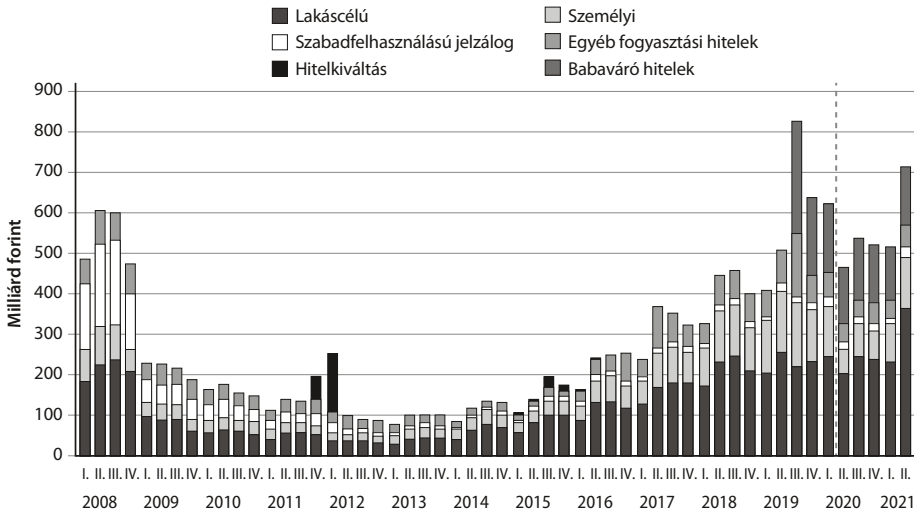
Az otthonbiztosításokra érdemes külön figyelmet szentelni, mert a koronavírus-járvány általános hatásai mellett más események is befolyásolhatták az ágazat teljesítményét. A kormányzati családtámogató intézkedések jelentős része lakáshitelekhez kapcsolódik, amelyek mellé Magyarországon is kötelező vagyonsbiztosítást kötni. A nem életági biztosítások foglalják magukban a lakossági vagyonsbiztosításokat is, ebbe a kategóriába tartoznak az otthonbiztosítások legfontosabb fedezett kockázatai is.

A kormány családpolitikájának évek óta részei a kedvezményes hiteleken keresztül nyújtott támogatások, amelyek a saját otthonhoz jutást, illetve annak felújítását segítik. A családos, gyermeket nevelő vagy tervező háztartásoknak célzott támogatások közé tartozik a családi otthonteremtési kedvezmény (csok)¹⁵ vissza

¹³ MNB, Felügyeleti statisztikák, Biztosítási idősorok, <https://www.mnb.hu/felugyelet/idosorok/iii-biztositasi-piaci-szervezetek/biztositoi-idosorok>.

¹⁴ Általában nem nyújt fedezetet, ha utazásra nem javasolt országba irányul egy utazás, de a járványhelyzet azt eredményezte, hogy az ajánlatokat kibővítették e térségekre is, tekintettel arra, hogy majdnem minden ország ilyen besorolást kapott (*Biztosítás.hu* [2021]). *Kelemen–Németh* [2020] újjáértékelésként említi a külföldi utak mellett a belföldi utak biztosításainak megjelenését.

¹⁵ Lakások vásárlására, bővítésére fordítható támogatásokat szabályozó kormányrendeletek: 16/2016. (II. 10.) kormányrendelet (új lakások); 17/2016. (II.10.) kormányrendelet (használt lakások).

Megjegyzés: az ábra nem tartalmazza az önálló vállalkozóknak nyújtott hiteleket. A függőleges szaggatott vonal a koronavírus-járvány kezdetét jelöli.

Forrás: MNB.

3. ÁBRA • Új háztartási hitelek a hitelintézeti szektorban (milliárd forint)

nem térítendő támogatása, és a hozzá kapcsolódó kamattámogatott hitel. A szabad felhasználású babaváró hitel¹⁶ is sokan ingatlan vásárlásába forgatták (*Fellner és szerzőtársai* [2021]). E források nem apadtak el a pandémia alatt sem, bár 2020 első és második negyedévében a bankok hitelezési feltételeiket szigorították mind a lakás-, mind a fogyasztási hitelek esetében (*MNB* [2021c]), amelyeket lakáshitelek esetében 2020 harmadik negyedévéől, fogyasztási hitelek esetében pedig 2021 első negyedévéől újra enyhítettek.

Bár az MNB adatai szerint 2020 második és harmadik negyedévében visszaesett a hitelezés növekedése, az előzetes várakozásokkal ellentétben a lakossági hitelezés nem esett tartósan vissza Magyarországon a koronavírus-járvány alatt. Míg 2020 őszen a Deloitte felmérésén a válaszadók harmada várt enyhe növekedést a hitelezésben 2021-re, és 43 százalékuk további csökkenést prognosztizált (*Deloitte* [2020a]), addig a lakáscélú hitelek állománya valójában nőtt 2021 első felében (*MNB* [2021d]), és az új lakáscélú hitelek kiutalt összege történelmi csúcst ért el (3. ábra). A tanulmány szempontjából érdekes, hogy ugyanekkor a felújítási és korszerűsítési hitelcélok a lakáshitelek kategóriájában 2021 tavasza óta növekvő arányban szerepelnek, ám ez az otthonbiztosítások számát nem befolyásolja olyan erősen, mint a vásárlásra, építésre felvett új jelzáloghitelek.

Az MNB a 2020. évtől kezdődően elérhetővé tette a Minősített Fogyasztóbarát Otthonbiztosítás (MFO) minősítését. A 2017-es Minősített Fogyasztóbarát Lakáshi-

¹⁶ 44/2019. (III. 12.) kormányrendelet.

tel (MFL) minősítéshez hasonlóan a konstrukció célja, hogy széles körben elérhető, közérthető és áttekinthető feltételrendszerű biztosításokat jelöljön meg, egységes terminológiával, amely segíti az összehasonlítást, a tájékozott fogyasztói döntést. A minősítésre biztosítók pályázhatnak termékeikkel, amelyek pozitív elbírálás esetén a 2021 késő tavaszától funkcionáló összehasonlító oldalon is szerepelnek. Az MFO-alapcsomag elemi károkat és általános, a háztartásokat tipikusan érintő káreseményeket biztosít, emellé pedig kiegészítő biztosítások köthetők. A minősített fogyasztóbarát otthonbiztosítások jelzőhitelekhez is köthetők mint hitelfedezeti lakásbiztosítások.

Ilyen ösztönzők mellett nem meglepő, hogy a lakáshitelekhez köthető biztosítások számának növekedése nem torpant meg jelentősen, a díjbevételek pedig erősen növekedtek. A lakossági vagyonbiztosítások szerződésállománya¹⁷ 2016 óta folyamatosan növekszik, és bár ezek közül a hitelfedezeti záradékkal ellátott biztosítások száma 2020 második és harmadik negyedében alulmúlta a 2019-es azonos időszaki értékeket, év végére újra növekedésnek indult. Az állami támogatásokkal segített kereslet az időszaki visszaesést is kompenzálta. A lakossági vagyonbiztosítások díjbevételei 2020-ban 7,5 százalékkal nőttek az előző évhez képest, ami erősebb növekedés, mint a 2019-es 7 százalék. Hasonlóan, a Szolvencia II. üzletági besorolásai közül a Tűz- és egyéb vagyoni kár biztosítás megszolgált díj adatai 2020-ban 8,4 százalékkal növekedtek 2019-hez képest, ami meghaladja a 2017–2019 közötti években tapasztalt növekedést.¹⁸ A díjbevételek szerződésszámnál erősebb növekedése elsősorban az ingatlanpiacon tapasztalható áremelkedésekkel függ össze (*Mabisz* [2021]), a drágább lakásépítési és javítási költségek tükröződnek a biztosítók díjaiban, indexálásában is.

ÖSSZEGZÉS

A koronavírus-járvány olyan sokkot okozott a világon, amelyet szakértők sem láttak előre. A nemzetközi tapasztalatok szerint a bizonytalanság hirtelen növekedésével a pénzügyi piacokat, azon belül a biztosítási szektort is negatívan érintette a recesszió.

A magyar biztosítási szektor a koronavírus-járvány ellenére is növekvő évet zárt 2020-ban, és a 2021-es év eddigi adatai sem mutatnak különösebb visszaesést az élet- és nem életágak egészére vonatkoztatva. A díjbevételek és a biztosítástechnikai eredmény is sikeres évet mutatnak. A jelentősebb lakossági alágazatok közül csupán a lezárásokat megszenvedő utazási biztosítások alágazata nem tért vissza korábbi

¹⁷ A bekezdésben a jegybank felügyeleti statisztikáin alapuló saját számítások szerepelnek. MNB, Felügyeleti statisztikák, Biztosítási idősorok, <https://www.mnb.hu/felugyelet/idosorok/iii-biztositasi-piaci-szervezetek/biztositoi-idosorok>.

¹⁸ Átlagosan 7,6 százalékos éves növekedés a három év alatt, amelynek minden adatpontját meghaladja a 2020-as 8,4 százalékos érték.

rendjéhez, a baleset- és betegségbiztosítás, az otthonbiztosításokat magában foglaló lakossági vagyongbiztosítás és a fontosabb életbiztosítási ágazatok díjbevételei is növekedést mutattak a kárkifizetések megugrása nélkül.

A koronavírus-járvány okozta fennakadásokat, korlátozásokat a szakmai közösség álláspontja szerint is jól kezelte a szektor. Már a vírus kitörése előtt megkezdődött a digitalizációra való felkészülés, így gyorsan lehetett a fizikai üzletkötésről egyéb csatornákra áttérni. A kapcsolattartás, kárrendezés területén már a korábbi években kialakított munkamódszerek segítettek a személyes kapcsolatok beszűkülését sikeresen áthidalni, sőt a helyzet mintegy technológiai katalizátorként hatott a szakma egészére (*Mabisz* [2021]). Ezt az előkészítést valószínűleg a szabályozási környezet is segítette, ahogy például az MFO-minősítés is az online ügyintést ösztönzi. A hazai biztosítási szektor tehát sikeresen alkalmazta a *Wang és szerzőtársai* [2020] által is javasolt módszereket, az innovatív csatornákon keresztüli értékesítés és digitalizáció fontosságát hangsúlyozva, a teljes gazdaságot érintő korai járványkezelés jelentőségén túl.

A hosszabb távú hatásokról még nincs szakmai konszenzus, de meggyőző érvek szerint készülni kell a kereslet változására. A hasonló járványesemények bekövetkezési valószínűségeinek növekedésével és ennek a tudatosulásával a fogyasztói preferenciák változhatnak, például nagyobb lehet az utazási biztosítást keresők aránya, mint korábban.

IRODALOM

- ACCC [2020]: Co-ordination on life insurance for frontline workers during pandemic. Australian Competition & Consumer Commission, <https://www.accc.gov.au/media-release/co-ordination-on-life-insurance-for-frontline-workers-during-pandemic>.
- AHIR, H.–BLOOM, N.–FURCERI, D. [2018]: The World Uncertainty Index. Social Science Research Network, <https://doi.org/10.2139/ssrn.3275033>.
- AHIR, H.–BLOOM, N.–FURCERI, D. [2021]: Why global uncertainty is declining. VoxEU.org, május 18. <https://voxeu.org/article/why-global-uncertainty-declining>.
- BABUNA, P.–YANG, X.–GYILBAG, A.–AWUDI, D. A.–NGMENBELLE, D.–BIAN, D. [2020]: The Impact of COVID-19 on the Insurance Industry. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, Vol. 17. No. 16. 5766. <https://doi.org/10.3390/ijerph17165766>.
- BILLAH, A.–MIAH, M.–KHAN, N. [2020]: Reproductive number of coronavirus: A systematic review and meta-analysis based on global level evidence. *PLOS ONE*, Vol. 15. No. 11. e0242128. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0242128>.
- BIZTOSÍTÁS.HU [2021]: Az utasbiztosítás most még fontosabb, mint korábban. Biztosítás.hu, június 24. <https://www.biztositas.hu/hirek-informaciok/az-utasbiztositas-most-meg-fontosabb-mint-korabban.html>.
- BOTZEN, W. J. W. [2013]: *Managing Extreme Climate Change Risks through Insurance*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139519540>.

- BOUWER, L.–HUITEMA, D. [2007]: Adaptive flood management: The role of insurance and compensation in Europe. Institute for Environmental Studies Vrije Universiteit, Amsterdam, 24–26. o.
- CESKE, R. J.–GALE, B.–PIWCEWICZ, B. [2020]: COVID-19: Could liquidity challenges be on the way for insurers? KPMG Global, <https://home.kpmg/xx/en/home/insights/2020/05/covid-19-could-liquidity-challenges-be-on-the-way-for-insurers.html>.
- DASZAK, P. ÉS SZERZŐTÁRSAI [2020]: Workshop Report on Biodiversity and Pandemics of the Intergovernmental Platform on Biodiversity and Ecosystem Services. IPBES Secretariat, Bonn, <https://doi.org/10.5281/ZENODO.4147317>.
- DELOITTE [2020a]: COVID-19 CEE banking sector impact survey. – First symptoms of the coronavirus outbreak. Deloitte, szeptember. <https://www2.deloitte.com/hu/en/pages/penzugy/articles/a-koronavirus-hatasa-regionk-bankjaira.html>.
- DELOITTE [2020b]: COVID-19: Hogyan enyhíthetők a biztosítók nehézségei? Deloitte. <https://www2.deloitte.com/hu/hu/pages/deloitterol/articles/covid19/hogyan-enyhithetoek-a-biztositok-nehezsegei.html>.
- DoJ [2015]: Horizontal Merger Guidelines (08/19/2010), US Department of Justice és Federal Trade Commission, június 25. <https://www.justice.gov/atr/horizontal-merger-guidelines-08192010>.
- FAROOQ, U.–NASIR, A.–BILAL–QUDDOOS, M. U. [2021]: The impact of COVID-19 pandemic on abnormal returns of insurance firms: A cross-country evidence. Applied Economics, Vol. 53. No. 31. 3658–3678. o. <https://doi.org/10.1080/00036846.2021.1884839>.
- FELLNER ZITA–MAROSI ANNA–SZABÓ BEÁTA [2021]: A babaváró kölcsön hitelpiaci és realgazdasági hatásai. Közgazdasági Szemle, 68. évf. 2. sz. 150–177. o. <https://doi.org/10.18414/KSZ.2021.2.150>.
- FREDERICK, J. D.–KARL, J. B. [2021]: The COVID-19 Pandemic and Health Insurance Regulation. Journal of Insurance Regulation, Vol. 40. No. 2. 1–14. o.
- HALE, T.–ANGRIST, N.–GOLDSZMIDT, R.–KIRA, B.–PETHERICK, A.–PHILLIPS, T.–WEBSTER, S.–CAMERON-BLAKE, E.–HALLAS, L.–MAJUMDAR, S.–TATLOW, H. [2021]: A global panel database of pandemic policies (Oxford COVID-19 Government Response Tracker). Nature Human Behaviour, Vol. 5. No. 4. 529–538. o. <https://doi.org/10.1038/s41562-021-01079-8>.
- HARRIS, T. F.–YELOWITZ, A.–COURTEMANCHE, C. [2021]: Did COVID-19 change life insurance offerings? Journal of Risk and Insurance, Vol. 88. No. 4. 831–861. o. <https://doi.org/10.1111/jori.12344>.
- IGLN [2021]: Enabling innovative approaches in insurance. Tapestry Network, Insurance Governance Leadership Network, <https://www.tapestrynetworks.com/publications/enabling-innovative-approaches-in-insurance>.
- KELEMEN KITTI–NÉMETH VIKTÓRIA [2020]: A COVID-19 járvány hatásai a magyar biztosítási piacra. Biztosítás és Kockázat, 7. évf. 3–4. sz. 76–89. o. <https://doi.org/10.18530/BK.2020.3-4.76>.
- KÖLLŐ JÁNOS–REIZER BALÁZS [2021]: A koronavírus-járvány első hullámának hatása a foglalkoztatásra és a vállalatok árbevételére. Közgazdasági Szemle, 68. évf. 4. sz. 345–374. o. <https://doi.org/10.18414/KSZ.2021.4.345>.
- KSH (2021). TEÁOR'08 osztályozás elemeinek tartalmi meghatározása (TEÁOR'08 Tartalom). https://www.ksh.hu/docs/osztalyozasok/teor/teor08_tartalom_2021_06_01.pdf.
- KPMG [2020]: Do insurers have COVID-19 covered? KPMG Global, <https://home.kpmg/xx/en/home/insights/2020/03/do-insurers-have-covid-19-covered.html>.

- MABISZ [2021]: Magyar Biztosítók Évkönyve. Magyar Biztosítók Szövetsége, Budapest, <https://mabisz.hu/wp-content/uploads/evkonyv/mabisz-evkonyv-2021-V6j4-HU.pdf>.
- MACCAFERRI, S.–CARIBONI, F.–CAMPOLONGO, F. [2012]: Natural Catastrophes: Risk relevance and Insurance Coverage in the EU. Joint Research Centre, Institute for the Protection and Security of the Citizen, Publications Office of the European Union, Luxembourg. <https://doi.org/10.2788/92480>.
- MIESCU, M.–ROSSI, R. [2021]: COVID-19-induced shocks and uncertainty. *European Economic Review*, Vol. 139. 103893. <https://doi.org/10.1016/j.euroecorev.2021.103893>
- MNB [2021a]: Biztosítási, pénztári, tőkepiaci kockázati és fogyasztóvédelmi jelentés. Magyar Nemzeti Bank, Budapest, <https://www.mnb.hu/letoltes/kockazati-jelentes-2021-hun-0621.pdf>.
- MNB [2021b]: Biztosítások. Pénzügyi Navigátor. Magyar Nemzeti Bank, Budapest, <https://www.mnb.hu/fogyasztovedelem/biztositasok>.
- MNB [2021c]: Hitelezési folyamatok – 2021. szeptember. Magyar Nemzeti Bank, Budapest, <https://www.mnb.hu/kiadvanyok/jelentesek/hitelezesi-folyamatok/hitelezesi-folyamatok-2021-szeptember>.
- MNB [2021d]: X. Monetáris és egyéb mérlegstatisztikák. A lakáscélú hitelek állománya szektor, lejárat és deviza szerinti bontásban. <https://www.mnb.hu/statisztika/statisztikai-adatok-informaciok/adatok-idosorok/x-monetaris-es-egyeb-merlegstatisztikak>.
- NAGY KOPPÁNY–SZEBELÉDI FERENC–HOLCZINGER NORBERT–G. SZABÓ ANDRÁS–SZAJKÓ KATALIN [2018]: A biztosítási szektor 10 éves jövőképe 7 pontban. Öngondoskodási kitekintéssel. Magyar Nemzeti Bank, Budapest, <https://www.mnb.hu/letoltes/biztositasi-szektor-jo-vo-je-pst-online.pdf>.
- NARAYAN, P. K. [2021]: COVID-19 research outcomes: An agenda for future research. *Economic Analysis and Policy*, Vol. 71. 439–445. o. <https://doi.org/10.1016/j.eap.2021.06.006>
- OECD [2017]: OECD Recommendation on Disaster Risk Financing Strategies. <https://www.oecd.org/daf/fin/insurance/oecd-recommendation-disaster-risk-financing-strategies.htm>.
- OECD [2021]: Addressing the Protection Gap for Pandemic Risk: Finding a Way Forward. <https://www.oecd.org/finance/insurance/addressing-protection-gap-pandemic-risk.htm>.
- PANDURICS ANETT–SZALAI PÉTER (2017): A klímaváltozás hatása a biztosítási szektorra. *Hitelintézet* Szemle, 16. évf. 1. sz. 92–118. o.
- PORMOHAMMAD, A.–GHORBANI, S.–KHATAMI, A.–RAZIZADEH, M. H.–ALBORZI, E.–ZAREI, M.–IDROVO, J.–TURNER, R. J. [2021]: Comparison of influenza type A and B with COVID-19: A global systematic review and meta-analysis on clinical, laboratory and radiographic findings. *Reviews in Medical Virology*, Vol. 31. No. 3. <https://doi.org/10.1002/rmv.2179>.
- PUŁAWSKA, K. [2021]: Financial Stability of European Insurance Companies during the COVID-19 Pandemic. *Journal of Risk and Financial Management*, 14(6), 266. <https://doi.org/10.3390/jrfm14060266>.
- PwC [2020]: Ready and resilient: Insurance strategy for a COVID-19 world. PricewaterhouseCoopers, <https://www.pwc.com/us/en/industries/insurance/library/plan-for-post-pandemic-future.html>.
- SUGIMOTO, N.–WINDSOR, P. [2020]: Regulatory and Supervisory Response to Deal with Coronavirus Impact: The Insurance Sector (Special Series on COVID-19). International Monetary Fund, <https://www.imf.org/en/Publications/SPROLLS/covid19-special-notes>.

- TAN, D.–CAPONECCHIA, C. [2021]: COVID-19 and the public perception of travel insurance. *Annals of Tourism Research*, Vol. 90. 103106. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2020.103106>.
- TANÁCS [2004]: A Tanács 139/2004/EK rendelete (2004. január 20.) a vállalkozások közötti összefonódások ellenőrzéséről (az EK összefonódás-ellenőrzési rendelete). HL, L24/1. 08/3. kötet, 40–61. o. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32004R0139>.
- WANG, Y.–ZHANG, D.–WANG, X.–FU, Q. [2020]: How Does COVID-19 Affect China's Insurance Market? *Emerging Markets Finance and Trade*, Vol. 56. No. 10. 2350–2362. o. <https://doi.org/10.1080/1540496X.2020.1791074>.
- ZIG [2020]: 2019 nCoV 'Coronavirus' – affects cargo insurance customers worldwide. Zurich Insurance Group, <https://www.zurich.com/en/knowledge/topics/covid-19/2019-ncov-coronavirus-affects-cargo-insurance-customers-worldwide>.